

Breed gedragen aandacht voor herstelrecht

Verslag van het 17de symposium van de World Society of Victimology in San Sebastián

Iris Becx

Inleiding

Van 5 tot en met 9 juni 2022 vond in San Sebastián (Spanje) de zeventiende editie van het symposium van de World Society of Victimology (WSV) plaats. De WSV heeft zichzelf tot doel gesteld om het onderzoek en de praktijken op het gebied van victimologie wereldwijd te bevorderen, interdisciplinair en vergelijkend werk en onderzoek op dit gebied aan te moedigen, en de samenwerking te bevorderen tussen internationale, nationale, regionale en lokale instanties en andere groepen die zich bezighouden met de problemen van slachtoffers. Als niet-gouvernementele organisatie zonder winstoogmerk heeft de WSV een raadgevende status bij de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties (ECOSOC) en de Raad van Europa. Het grootste evenement is het internationale symposium dat elke drie jaar in samenwerking met één of meer lokale of nationale organisaties op een andere plek wordt georganiseerd. Zo vond in 2012 de veertiende editie van het symposium plaats in Den Haag, in een samenwerkingsverband tussen Intervict (Tilburg University), het Leuvens Instituut voor Criminologie (KU Leuven) en Victim Support Europe.

Het thema van het symposium dit jaar was: *victimisation in a digital world: responding to and connecting with victims*. Het thema had niet actueler kunnen zijn, schrijft aftredend WSV-voorzitter prof. Robert Peacock, hoofd van de afdeling criminologie aan de University of Free State in Zuid-Afrika, in zijn welkomstwoord: we leven immers in een tijdperk van digitale technologie en vooruitgang waarin het slachtofferschap in de digitale wereld en de echte wereld steeds meer in elkaar overlopen. Toch was het niet het digitale slachtofferschap dat als onderwerp opviel. Restorative justice, officieel slechts als subthema genoemd in het programma, speelde een grote rol tijdens het symposium. Nog nooit werd er tijdens een symposium van de WSV zoveel aandacht besteed aan het herstelrecht. Maar liefst twee plenaire sessies, 26 parallelsessies en één van de excursies stonden in het teken van restorative justice. Mogelijk heeft deze sterke nadruk op restorative justice te maken met de organiserende partijen. Naast de WSV werd het symposium georganiseerd door de *Basque Society of Victimology* en het *Basque Institute of Criminology*. Gema Varona, die respectievelijk voorzitter en senior onderzoeker van de laatstgenoemde partijen is, heeft een sterk herstelrechtelijk profiel, wat zijn weerslag kan hebben gehad in de groep (uitgenodigde) sprekers en deelnemers. In deze bijdrage trachten we een (niet uitputtend) overzicht te geven van de manier waarop restorative justice behandeld werd tijdens het symposium.

Iris Becc

Restorative justice en ...

Het symposium had met zes plenaire sessies en 125 parallelsessies een druk programma. Zoals gezegd, stonden twee van die plenaire sessies en 26 parallelsessies in het teken van restorative justice. De voertaal van tien van die 26 parallelsessies was het Spaans en van drie sessies was de titel in zowel het Spaans als het Engels opgegeven. Iets minder dan de helft van de panels werd dus geheel of gedeeltelijk in het Spaans gehouden. Waar voor de plenaire sessies simultaantolken werden ingezet voor het Engelssprekende publiek, gold dat niet voor de parallelsessies. Helaas betekende dat, dat een aanzienlijk deel van de parallelsessies niet toegankelijk was voor Engelssprekenden. Dat niet alle presentaties in het Engels beschikbaar waren, was jammer (en andersom, dat niet alle Engelstalige presentaties ook in het Spaans beschikbaar waren), want restorative justice werd met name tijdens de parallelsessies vanuit veel verschillende perspectieven behandeld. Een voorbeeld van die verschillende perspectieven is de inzet van herstelrecht bij seksueel geweld in de katholieke kerk of bij cyberseksueel geweld onder minderjarigen. Thema's gerelateerd aan het herstelrecht die bijvoorbeeld vernieuwend waren of anderszins erg opvielen, waren terrorisme, kunst, milieuschade en postconflict en postkolonialisme. Deze thema's zullen hieronder worden toegelicht.

Overkoepelend kan gesteld worden dat de meeste presentaties vooral een toegepaste insteek hadden. In het gros van de presentaties werd het gebruik van herstelrecht (empirisch) onderzocht in verschillende contexten, maar er waren weinig presentaties gericht op theoretische verdieping.

Terrorisme

San Sebastián is naast Bilbao en Pamplona één van de bekendste steden van Baskenland. De kwestie van zelfbeschikking en afscheiding van Spanje speelt in Baskenland al decennialang, met als bloederig dieptepunt de periode waarin de linkse terreurgroep ETA (Euskadi Ta Askatasuna, vertaald als 'Baskenland en Vrijheid') tussen 1959 en 2018 verantwoordelijk was voor ten minste 854 dodelijke slachtoffers. Tegen deze achtergrond vond op de dinsdag van het symposium de eerste plenaire sessie over restorative justice plaats, genaamd: *Restorative justice for victims of terrorism: merging different perspectives*. Tijdens de sessie zijn Bárbara Dührkop en Pili Zabala met elkaar in gesprek gegaan. Ze zijn beide nabestaanden van slachtoffers die zijn omgekomen door het geweld rondom de onafhankelijkheidsstrijd. Bárbara Dührkop was lid van het Europees Parlement tot in 2009, het jaar dat haar echtgenoot om het leven werd gebracht door de CAA, een aftakking van de ETA. Sindsdien heeft ze deelgenomen aan verschillende restorative justice-projecten. Pili Zabala, voormalig lid van het Baskische parlement, verloor haar broer, een vermeend lid van de ETA, toen die in 1983 ontvoerd, gemarteld en vermoord werd door de GAL, een door de Spaanse Staat gefinancierde terroristische groep. Ook zij heeft aan verschillende restorative justice-projecten deelgenomen en zet zich in als vredesactivist in Baskenland. In hun dialoog gingen ze in op vragen als: in hoeverre kan herstelrecht transformatief of therapeutisch zijn, welke betekenis hebben verontschuldiging en vergeving in een restorative justice-proces, en op welke manier kan digitalisering een rol spelen in het herdenken van nabestaanden. Een paar pa-

rallersessies werden ook gewijd aan de (mogelijke) inzet van herstelrecht bij terrorisme (zoals jihadisme), maar de meeste daarvan waren in het Spaans.

Kunst

Een tweede thema dat aan bod kwam, was de rol die kunst of artistieke uitingen kunnen spelen in een herstelrechtelijk proces. Een goed voorbeeld daarvan was de plenaire sessie met de titel '*Keeper of the winds: an exploration of the space between the harmed and the harmer in restorative justice encounters*' door dr. Clair Aldington. Aldington is artiest, ontwerper en herstelbemiddelaar. In haar sessie ging ze in op de ruimte die restorative justice biedt aan dader en slachtoffer. Die ruimte wordt vaak geassocieerd met trauma en de pijn van het slachtofferschap, maar Aldington betoogt dat het óók een ruimte vol mogelijkheden en creativiteit is. Vanuit haar positie als bemiddelaar en artiest stelt ze dat het van belang is om visueel beeldmateriaal en beweging in te zetten om het opgelopen trauma te uiten en vorm te geven, omdat enkel het gebruik van taal tekort kan schieten. Uit onderzoek blijkt namelijk dat taal niet altijd genoeg is om de nuance en diepte van trauma te vatten. Dit staat echter haaks op veel van de huidige westerse praktijken van herstelrecht, waarin (gesproken) taal juist een prominente rol inneemt om slachtofferschap en trauma te uiten. Aldington concludeert dus dat het gebruik van andere (artistieke) uitingsvormen een nieuw perspectief kan bieden voor een herstelrechtbijeenkomst.

Milieuschade

Een volgend vernieuwend perspectief was dat van *environmental harms* in relatie tot restorative justice. Met andere woorden: hoe kan herstelrecht ingezet worden bij geweld en misdrijven tegen dieren, de natuur en het milieu? In de verschillende presentaties over dit onderwerp kwam een aantal vragen naar voren, zoals: wie zijn precies de slachtoffers en, in het geval van dieren of milieu, hoe kunnen zij een stem krijgen die hen daadwerkelijk vertegenwoordigt? Wie kan of moet betrokken worden en waar ligt de scheidslijn tussen slachtoffer en dader? Hoe met grote groepen betrokkenen werken en de brede samenleving betrekken, en hoe grote bedrijven motiveren tot deelname aan een herstelrechtelijk proces? Ook stond de manier waarop een herstelrechtproces gevoerd kan worden ter discussie: moet een proces draaien om de op te stellen overeenkomst, om de onderliggende waarden van de partijen of om het proces zelf?

Postconflict en postkolonialisme

Een laatste thema dat hier wordt besproken, is de inzet van herstelrecht als westerse praktijk in de context van postconflictgebieden of postkolonialisme. Presentaties die daaronder vielen, gingen bijvoorbeeld over herstelrecht in Colombia na guerrillageweld, en in Oeganda na de burgeroorlog. Tijdens het symposium gaf Professor Robert Peacock tevens de *annual lecture*¹ van *The International Journal of*

1 Deze lezing vindt elk jaar plaats in het kader van een internationaal congres. *The International Journal of Restorative Justice* nodigt steeds een andere spreker uit, waarna de lezing gepubliceerd wordt in het tijdschrift.

Iris Becc

Restorative Justice. Zijn lezing had als titel: *Restorative justice and access to justice: critical reflections of the global North-South divide*. Waar veel andere lezingen tijdens het symposium restorative justice aandroegen als oplossing voor criminaliteit en victimisatie, waarschuwde Peacock juist dat er aandacht besteed moet worden aan de context waarin dit soort interventies plaatsvinden, omdat het toepassen van restorative justice an sich niet genoeg is om victimisatie op te lossen. Daarmee doelde hij op de tegenstelling tussen het rijke en machtige noordelijk halfrond en het armere en voormalig koloniale zuidelijk halfrond en de machtsstructuren die daarbij een rol spelen. Het is volgens Peacock een gevaar als landen of organisaties uit het noordelijk halfrond programma's gericht op ontwikkeling en het bereiken van vrede toepassen zonder dat er een postkoloniale sensitiviteit bestaat. In het slechtste geval zouden die programma's de koloniale tijd weerspiegelen, waarbij westerse organisaties alle macht, geld en middelen bezitten en vervolgens uitmaken waar in het zuidelijk halfrond het geld het hardst nodig is. Hulp, bijvoorbeeld in de vorm van herstelrecht, kan daarom volgens Peacock alleen zijn doel bereiken wanneer die bijdraagt aan de vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid voor de mensen voor wie de hulp bedoeld is.

Herstelrecht in de Baskische praktijk

Op de dinsdag van het symposium werd een aantal excursies georganiseerd, waaronder ook een bezoek aan de herstelrechtvoorziening² die is verbonden aan de rechtbank van San Sebastián. De voertaal van de excursie was Spaans, wat niet vooraf aangegeven was. Wel was er een student aanwezig die tijdens het symposium als vrijwilliger actief was om de hoofdlijnen van de excursie naar het Engels te vertalen.

De rechtbank van San Sebastián is een erg statig gebouw met van binnen marmere trappen en een glas-in-loodafbeelding van Vrouwe Justitia. De kleine afdeling waar de herstelrechtvoorziening is ondergebracht, is kleiner en voelt toegankelijker. Er zijn twee ruimtes waar de herstelrechtelijke gesprekken plaatsvinden. In de ruimtes is door het gebruik van groentinten en afbeeldingen van bloemen en planten geprobeerd om een bepaalde rust uit te stralen. Deelnemers aan een herstelrechtproces ontmoeten elkaar aan een ovale tafel.

De excursie richtte zich met name op het gebruik van herstelrecht in Baskenland,³ waar een aantal rechtbanken beschikken over een herstelrechtvoorziening. Zaken die zich bij de rechtbank aandienen die onder het strafrecht vallen, kunnen in aanmerking komen voor bemiddeling. Opvallend is dat ook familiezaken (met name echtscheidingen) in aanmerking komen voor bemiddeling als het gezinnen met minderjarige kinderen betreft. Herstelrecht wordt in deze zaken aangeboden als een alternatief voor de 'normale' rechtsgang om betrokkenen zelf meer grip te geven op de conflictoplossing, in de hoop de kans op toekomstige conflicten en geweldpleging te voorkomen of te verkleinen.

2 Deze praktijk is vergelijkbaar met het Nederlandse Mediation in Strafzaken.

3 Het werd niet duidelijk in hoeverre het aanbod en gebruik van herstelrecht in Baskenland er anders uitziet dan in de rest van Spanje.

De manier waarop de gesprekken gevoerd worden, is vergelijkbaar met die van Mediation in Strafzaken in Nederland en, in mindere mate, met bemiddeling in strafzaken in België: eerst vinden er gesprekken met de partijen apart plaats en vervolgens is er een gezamenlijk gesprek. Voor de strafzaken geldt dat er gebruikgemaakt kan worden van verschillende herstelrechtvormen, maar het komt bijna altijd neer op slachtoffer-daderbemiddeling en er wordt bijna nooit gebruikgemaakt van circles en conferenties. De rechter kan na een herstelrechtprocedure rekening houden met de uitkomst van een bemiddeling. In ongeveer de helft van de (succesvolle) bemiddelingen volgt er een sepot van de strafzaak. De voorziening is gratis beschikbaar.

Gemiste kans?

Wat aan de sessies opviel, was dat het grootste gedeelte van de presentaties ging over de toepassing van herstelrecht. Aandacht voor andere soortgelijke stromingen, zoals *therapeutic jurisprudence* of *procedural justice*, was er niet of nauwelijks. Daarnaast was er ook weinig aandacht voor empirische en methodologische vraagstukken rondom het gebruik van herstelrecht. In de praktijk wordt de werking van herstelrecht bijvoorbeeld nog dikwijls gelijkgesteld aan de gemeten tevredenheid van slachtoffers, terwijl tevredenheid als uitkomstmaat ons weinig vertelt over hoe herstelrecht werkt. Juist dit soort theoretische en methodologische noties hadden de inhoud van het symposium wat meer verdieping kunnen bieden.

Wat tot slot opviel, was dat een groot deel van de sessies in het Spaans werd gehouden. Naar verluidt, is die keuze door de organisatie gemaakt om (ook) een grote groep onderzoekers vanuit Midden- en Zuid-Amerika aan te kunnen spreken. Tijdens een lezing vroeg Ivo Aertsen, hoogleraar aan de Universiteit van Leuven, zich af of het Engels als voertaal in de wetenschap (en het herstelrechtelijk onderzoek) niet een uitsluitende werking heeft, wat een verdere ongelijkheid in de hand werkt. Op een misschien ironische manier zorgde tijdens dit symposium het gebruik van twee talen zonder simultaanvertaling voor wederzijdse uitsluiting.

Afsluitend

De aandacht voor restorative justice tijdens dit symposium van de World Society of Victimology was groter dan ooit. Herstelrecht werd vanuit verschillende perspectieven besproken, waarvan in sommige presentaties zelfs buiten de 'traditionele' context van het strafrecht. Dat geeft een bepaalde versterking en volwassenheid aan. Een verdere bevestiging van dat beeld is dat er vanuit allerlei delen van de wereld aandacht was voor restorative justice en het dus breedgedragen lijkt te zijn. Dat laatste werd ook bevestigd door de twee symposiumrapporteurs in hun eindconclusies, professor Jo-Anne Wemmers en professor Stephan Parmentier. Waar restorative justice twintig jaar geleden te vroeg kwam voor de slachtofferbeweging, lijkt het thema nu algemeen aanvaard en heeft het breed ingang gevonden in victi-

Iris Beex

mologische congressen.⁴ Dat de ontwikkeling van restorative justice na ongeveer twee jaar thuiszitten door COVID-19 eindelijk weer ‘in het echt’ besproken kon worden, heeft hoogstwaarschijnlijk voor een verdere versteviging gezorgd.

4 Het thema ‘slachtofferrechten’ kwam tijdens het symposium veel minder aan bod, wat toch enigszins verwonderlijk is, aldus Stephan Parmentier in zijn afsluitende beschouwingen.